

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh862>

HZ. MUHAMMED'İN TASVİRİNİN/TEMSİLİNİN TOPLUMSAL BAĞLAMLARI: ORTAÇAĞ NAKKAŞLARI VE MODERN DÖNEM SİNEMACILARI*

A. Çağlar DENİZ**

"Her nesne ki fahm mertebesine vara, yani kömür ola,
sırf haramdır."
Ebussuud Efendi, Kahve Yasağı Fetvası

Özet

Bazı ülkelerde Hz. Muhammed'in karikatürlerinin yayınlanması ve bazı filmlerde açık tasvirinin yapılması ve bu eylemlerin ifade hürriyetini, basın özgürlüğünü suiistimal derecesinde hiciv ve ironi barındırması Müslüman ülkelerde büyük infiallere sebep olmuştur. Oysaki Müslüman toplumların kültürlerinde, özellikle Ortaçağ nakkaşlarının minyatürlerinde Hz. Muhammed'e dair pek çok tasvirin bulunduğu bir gerçektir. Bu çalışma, böylesi bir tarihi gerçekliğin hangi sosyal şartlara dayandığını, halihazırda özellikle sinema alanında sıkı bir şekilde uygulanmaya çalışılan tasvir yasağının ne ölçüde geçerli mazeretlerinin bulunduğunu ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Tasvir Yasağı, Hz. Muhammed, Minyatür, Sinema, Görsel Sanatlar*

The Social Contexts of Depiction/Representation of Prophet Mohammad: The Medieval Age Miniaturists and Movie Makers of Modern Age

* Bu makale, 9-12 Nisan 2015'te İstanbul'da düzenlenen "Türkiye'de Tüm Yönleriyle Siyer Çalışmaları" adlı sempozyumda sunulan bildirinin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr., Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

Abstract

The publication of Prophet Mohammad's cartoons and his representation at some movies then inclusion of those actions satirically and ironically abusing the freedom of expression and the press in some countries has occurred to great indignation in Muslim countries. However, it is true in the culture of Muslim societies Prophet Mohammad has been depicted many times, especially by Medieval age miniaturists. This study deals with this historical reality lies to which social circumstances, and what are the valid excuses to the banned representation of Prophet Mohammad in which strictly implemented in cinema.

Key Words: *Depiction Ban, Prophet Mohammad, Miniature, Cinema, Visual Arts.*

Giriş

Kur'an'ın açık bir emri olmamasına rağmen, İslam dünyasında kişilerin tasvir edilmesi bazı çelişkili hadisler gerekçesiyle geleneksel olarak özellikle ulema tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu genel ifadenin pek çok istisnası bulunmakla beraber, minyatür ve çini gibi görsel tasviri mümkün kılan sanatların İslam medeniyetinde kendine geniş yer açması bu cümleden sayılabilir.

Hiz. Muhammed'in tasviri¹ ise başlı başına bir problem alanı olarak, son dönemde Müslüman dünyasının önemli müşküllerinden biri haline gelmiştir. Hiz. Muhammed'in hayatını konu alan Çağrı filminin Ezher Üniversitesi ve Şii Yüksek İslam Konseyinin fetvası esas alınarak onun tasviri olmaksızın çekilmesi, Müslüman dünyasında bu konuya dair geçmiş girişimlerin iyice karartılmasına sebep olmuş ve Peygamber tasviri meselesi 15 asır boyunca hiç delinmemiş bir yasakmış gibi kabul edilmiştir.

Hiz. Muhammed'in tasviri problemi günümüzde fıkıh ve modern sanatların karşılıklı meydan okumalarının adeta bir cenk alanı haline gelmiştir. İslam dinine içkin varsayılan suret-tasvir yasağı, hiçbir konuda olmadığı kadar çok bu mevzuda işe koşulmakta ve bu yasağın çiğnenme girişimleri geniş Müslüman topluluklarca yeni bir Haçlı Seferi (Crusade) olarak görülmektedir. Hiz. Muhammed'in tasviri, İslam dininin temel kaynaklarını yahut Müslüman toplumların tarihinin sosyolojik bağlamlarını göze alan değerlendirmelere nadiren konu olmaktadır. Konu genellikle "Hiz. Muhammed'in çizilebilir/çizilemez" tartışmaları etrafında adeta bir kör dövüşü halinde

¹ Çalışma içinde yer alan minyatür görsellerini kamuya açık kaynaklardan elde ettik. Görselleri tanıtan yazıların hemen yanına kitap ve internet kaynaklarını ayrıca yazdık.

gelişmektedir. İslam tarihi boyunca Hz. Muhammed nakkaşlar tarafından farklı dönemlerde pekçok kez resmedilmesine rağmen, günümüz sinema sanatında bu durum bir tabu olarak orta yerde durmaktadır. Hz. Muhammed'in çizilememesini ifade özgürlüğü kapsamında ele alan Batı basını, bu meseleyi provoke eden bazı uygulamalara da imza atmıştır. Bu noktada sorun Hz. Muhammed'in çizilmesinden öte bir noktaya taşınarak, Hz. Muhammed'in hicvedilip hicvedilemeyeceği noktasında düğümlenmiştir.

Tartışmanın geniş kamuoyuna mal olmasının miladı olarak Danimarka'da yayımlanan Jyllands-Posten adlı gazetenin 30 Eylül 2005'te kendi açıklamalarına göre "İslam eleştirileri ve otosansür tartışmalarına katkı sağlamak" adına yayınladığı on iki karikatürü saymak mümkündür. Karikatür krizi olarak anılan bu olay sonrasında 14 Ekim 2005'te Kopenhag'daki protesto mitingine 3500 kişi katıldı. Danimarka hükümeti, kendilerine yapılan büyükelçiler ve imamlar düzeyindeki başvuruları mahkemelere havale etmeye çalıştı. Bu noktada konuyu siyasallaştırmamaya çalışan bir tutum içerisine giren hükümetin başkanı Rasmussen, krizi daha sonra "Danimarka'nın II. Dünya Savaşından beri en kötü uluslararası ilişkileri kazası" (Braw, Newsweek, 13 Ocak 2015) olarak niteleyecekti. Gazete aleyhine 27 Ekim 2005'te başlayan adli soruşturma 6 Ocak 2006 günü "karikatürlerin hakaret kapsamında değerlendirilmediği ve gazetecilerin editoryal özgürlükleri olduğu" gerekçesiyle bölge savcısı tarafından sonlandırılmıştır. Bredemeir'a göre dünya çapında düzenlenen protesto gösterilerinde 200'den fazla kişi ölmüştü (<http://www.amerikaninsesi.com/content/paris-saldirisi-ve-avrupada-dinmeyen-karikatur-krizi/2589221.html>). 2006 yılında Jyllands-Posten gazetesinin Hz. Muhammed karikatürlerini yeniden basan Fransız Charlie Hebdo dergisi, 31 Ekim 2011 tarihinde Charia Hebdo (Şeriat Hebdo) adıyla yayımlanan sayısında Hz. Muhammed'in karikatürünü kapağına taşımış, akabinde ise molotoflanmıştı. Sol-anarşist eğilimli haftalık bir siyasi hiciv dergisi olan Charlie Hebdo, 20 Eylül 2012'de Hz. Muhammed'i tasvir ettiği başka karikatürleri de yayınladı. Said ve Şerif Kuaşi tarafından derginin Paris'te bulunan ofisi bu karikatürler gerekçe gösterilerek basıldı ve yedisi çizer, ikisi polis toplam 12 kişi bu saldırıda hayatını kaybetti. Kriminal bir geçmişe sahip Mısır kökenli ABD'li Nakoula Basseley Nakoula tarafından aynı yıl çekilen Innocence of Muslims (Müslümanların Masumiyeti) adlı kısa filmin ardından, 11 Eylül 2012 tarihinde Libya'nın Bingazi şehrindeki Amerikan elçisi Chris Stevens ve diğer üç Amerikalı katledildi.

Meselenin aktüel boyutuna değinmemizin sebebi, çalışmamızın direkt olarak Batı dünyasında ortaya çıkan bu "İslami sorun"a cevap verme kaygısından uzak olduğunu anlatmak içindir. Yine belirtmek gerekirse, gerek Jyllands-Posten gerekse Charlie Hebdo mecmualarında yer alan tasvirler ile Innocence of Muslims adlı filmde ortaya konulan temsiller, kişisel kanaatimize göre, ifade ve basın özgürlüklerinin kutsal değerlere hakarete varacak şekilde suistimaliyle ortaya çıkmıştır ve fakat akabinde çıkan olaylar sonucunda da asla serinkanlı olarak karşılanamamıştır. Bu tasvirlerin yayınlanmasının ardından Müslümanlar tarafından dünya çapına yayılan şiddet eylemleri son tahlilde İslamofobiyayı desteklemiştir/desteklemektedir. Altını ısrarla çizmek gerekirse, biz bu çalışmamızı Hz. Muhammed'in hicvedilebilirliğini değil Müslümanların tarihi boyunca Peygamberlerini ne suretle tasvir edip etmediklerini ele almak üzere kaleme almaktayız.

Hz. Muhammed'in Minyatürlerde Tasviri

Müslümanlar, Hz. Muhammed'in suretini genel bir suret yasağı kapsamında mı değerlendirdiler? Böyle bir yasağın gündemde olmadığı zamanlar ve coğrafyalar mevcut muydu? Ya da, suret yasağının sadece Hz. Muhammed'in ve yakın çevresinin yüzleriyle sınırlı olduğu dini eserler vücuda getirildi mi? Aslında bu üç sorunun birden cevabı, "ihtiyatlı bir evet"tir. Mesela 1000 yılından itibaren Ortaçağ boyunca Hz. Muhammed'in farklı Müslüman coğrafyalarında nakşedilebildiğini/ resmedilebildiğini el yazma kitaplardan takip etmek mümkün. Bu eserlerin birçoğu günümüzde Müslüman olmayan ülkelerde bulunuyor. Bu durumda akla şu soru geliyor: Acaba Hz. Muhammed'in nakşedildiği/resmedildiği daha fazla eser vardı da, bunlar bir tür ikonoklasitizm kurbanı mı oldular? Bu soruya net bir yanıt vermek çok zor, ama en azından elimizde bulunan bu tür eserlerden bazı örnekler verebiliriz.

1. Hz. Muhammed'in tasvirine dair ilk bulgumuz, el-Biruni'nin 1000 yılında yazdığı Kitab el-Asar el-Bakiye an Kurun el-Haliye'ye aldığı minyatürdür. İlgili iki görsel de, alıntılandığı sitede yanlış olarak Hz. Muhammed'in Ararat (muhtemelen Arafat kelimesi yanlış anlaşılmıştır) dağında verdiği Veda Hutbesi olarak tanıtılmaktadır (http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/04.07.2015).

Lakin aslında bu minyatür, İnal'ın verdiği bilgiye göre (1995: 64) Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi halef (muhtemelen vasi) tayin ederken gösterdiğini

Hız. Muhammed'in Tasvirinin/Temsilinin Toplumsal Bağlamları

belirtmektedir. Sahnenin Uzakdoğu tarzında resmedildiğini ifade eden İnan, hem Hz. Muhammed hem de Hz. Ali'nin peğesiz olarak tasvir edildiğine dikkat çekmektedir. Eser, hali hazırda Bibliothque Nationale, Paris (Manuscrits Arabe 1489 fol. 5v)'de bulunmaktadır.

Görsel 1: Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi vasi tayin etmesi, Biruni, 11. yüzyıl, Bibliothque Nationale, Fransa: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/, 04.07.2015).

Aynı eserin, İskoçya'daki Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi bulunan 13. yy'a ait bir kopyasındaki vesayet sahnesinde ise bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Aradan geçen üç asır içinde, orjinal minyatürün dolgun çehreli, çekik gözlü Hz. Muhammedi tasvir eden Orta Asyalı tip daha Ön Asyalı bir şekle bürünmüştür. Ayrıca resmin orjinalindeki iki adet siyahi sahabi ise, minyatürün yeni formunda pembe yanaklı beyaz adama dönüşmüştür. Bu durum bize, Hz. Muhammed tasvirlerinin nasıl olup da birbirine benzemediğini de göstermektedir. Her nakkaş, kendi dönemindeki toplum ve kültür anlayışına uygun şekilde minyatürler çizmiştir. Nitekim, aşağıda da görüleceği üzere Moğol hakimiyetindeki müellif ve nakkaşların eserlerinde Hz. Muhammed uzun perçemli ve daha zayıf olarak tasvir edilmektedir.

Görsel 2: Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi vasi tayin etmesi (röprodüksiyon), Biruni, 13. yüzyıl, Edinburg Üniversitesi Kütüphanesi, İskoçya: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/, 04.07.2015).

2. Varka ve Gülşah, Abdülmümin b. Muhammed el-Hoyi tarafından M.1200-1250 yılları arasında muhtemelen Konya'da tersim edilmiştir. Sinematografik bir öyküleme ve resimleme diline sahip olan eser, Tanındı (1984; 9) tarafından yanlış olarak İslam kitap ressamlığındaki İslam diniyle ilgili ilk tasvirlerle sahip olarak anlatılır. Varka ve Gülşah ilk değilse de, Hz. Muhammed'in minyatürlerine sahip eserler arasında bildiğimiz kadarıyla en eski ikincisidir. Tanındı'nın da bahsettiği üzere -görseller de aynı eserden alınmıştır-, eserin son iki minyatüründen ilkinde Hz. Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali ile birlikte Şam Şahı'nı dinlerken; ikincisinde ise Varka ve Gülşah'ı ölümlerinin ardından diriltirken tasvir edilmiştir. Doğrudan Siyer ile ilgili olmayan bu minyatür, edebi bir olayın bir parçası olarak nakşedilmiştir. Bu yönüyle de ilginçtir. Eser şu anda Topkapı Sarayı Müzesi, H. 841'de kayıtlıdır.

Görsel 3: Hz. Muhammed, dört halifeyle beraber Şam şahını dinlerken: (kaynak: Tanındı, 1984; 9)

Görsel 4: Hz. Muhammed, Varka ve Gülşah'ı öldükten sonra diriltirken:(kaynak: Tanındı, 1984; 9)

H. Muhammed, el-Hoyi'nin kitabının minyatürlerinde, el-Biruni minyatürlerinde olduğu gibi haleyle çizilmiştir. Hale, Hıristiyan dini resimlerinde kullanılan bir kutsiyet göstergesi olması bakımından ilginçtir. Ayrıca Hz. Muhammed'in ya sarığı, yahut döşeği; İslam kültüründe cennetin rengi olarak bilinen yeşil renk ile betimlenmiştir.

3- İlhanlı Veziri Reşidüddin Fazlullah'ın Cami'ut-Tevarih'inde (1307, Tebriz) Hz. Muhammed'in hayatı ilk kez sinematografik ve kronolojik bir dille resmedilmiştir. Bu durum, münakkaş Siyer-i Nebi geleneği için de önemli bir başlangıç noktası olmuştur. Eser, günümüzde İskoçya'daki Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi (Arab 161)'de kayıtlıdır.

Moğollar, Doğu'nun canlı ikonografi dünyasını Müslüman dünyaya taşıdılar. Uygurlar 8. yüzyıldan beri Maniheizt minyatürlerde dinlerinin kurucusu Mani'yi, dinin büyüklerini ve törenlerini tasvir ediyorlardı. 7-9. yüzyıla tarihlenen Budist resim geleneği ise Buda'nın hayatını geç Helenistik

A.Çağlar Deniz

ve Greko-Budist üslupta resmetmekteydi. Bu tasvirler, Buda'nın av sahneleri, taht hayatı ve mucizelerine dairdi. Nitekim, Fazlullah da Hz. Muhammed'in yaşamını doğumundan vefatına değin resmederken, sanki Mani ve Buda'nın hayatını anlatan fresk ve minyatürleri taklid ediyordu gibiydi.

Görsel 5: Hz. Muhammed'in doğumu: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/ adresinden 04.07.2015)

Görsel 6: Hz. Muhammed'in Rahip Bahira ile Karşılaşması: :(kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/ adresinden 04.07.2015)

H. Muhammed'in Tasvirinin/Temsilinin Toplumsal Bağlamları

Görsel 7: H. Muhammed'in nübüvetten önce Hacer-i Esved'i yerine koyması: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/ adresinden 04.07.2015)

Görsel 8: H. Muhammed'in Cebrail'den aldığı ilk vahiy, Peygamber olması: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/ adresinden 04.07.2015)

Görsel 9: Mirac; Hz. Muhammed, Burak üzerinde göklerde meleklerle karşılaşırken: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/ adresinden 04.07.2015)

Görsel 10: Hicret; Medine yolunda Kendisi ve Ebubekir'e keçi sürüsünden süt sağan kadın: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/ adresinden 04.07.2015)

Görsel 11: Hz. Muhammed, ölüm döşeginde: (kaynak: http://www.zombietime.com/mohammed_image_archive/islamic_mo_full/ adresinden 04.07.2015)

Otuz yaşlarında Musevilikten Müslümanlığa geçen ve vezir, hekim ve tarihçi unvanlarına sahip olan Hemedanlı Reşidüddin Fazlullah (1247/1250-1318), modern anlamda ilk dünya tarihi olarak kabul edilen bu eserinde (Özgüdenli; 19-20) Hz. Muhammed'in siyerine dair hemen her önemli hali tasvir etmiştir. Fakat İslam Ansiklopedisi'nde Özgüdenli tarafından kaleme alınan "Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedani" maddesi, Fazlullah hakkında hemen her konuya değinirken bu noktayı es geçmiştir. Fazlullah'ın eserindeki Miraç sahnesi, sonraki devirlerde de Hz. Muhammed'in hayatına dair çokça nakşedilen/resmedilen olaylardan biri olmuştur. Bu resimlerin önemli özelliklerinden biri de, ilk iki örneğin aksine bu eserdeki Hz. Muhammed tasvirlerinin diğer figürlerle benzer özellikte ve kutsiyetine dair herhangi bir atıf olmadan çizilmiş olmasıdır.

4. Topkapı Sarayı'nda bir albümde (H.2154)'de bulunan metinsiz Miraçname, Ahmed Musa'ya atfedilmektedir. Muhtemelen Tebriz'de yapılan bu resimler, 1300-1350 arasına tarihlenmektedir. Moğollar döneminden kalan önemli eserlerden biridir. Bu eserde Hz. Muhammed, kendinden önceki peygamberlerle Mescid-i Aksa'da buluşurken, gökyüzünde Cebrail'in omzunda taşınırken, Cebrail'in omzunda dağlar ve alevler arasında ilerlerken, denizi geçerken, cennetin kapısı önünde Rıdvan'la karşılaşırken vs. şeklinde tasvir edilmiştir. Kendisi tam anlamıyla bir figür ressamı olan musavvir,

olayın dini bir konu etrafında döndüğünü seyirciye hissettirmektedir. Figürlerin gruplandırılmalarında, figür ve mekan ilişkilerinde erken Rönesans sanatına özgü bir tabiat gözlemciliği göze çarpmaktadır (Tanındı, 1984: 10-11). Dost Muhammed 1544'de Şah Tahmasb'ın kardeşi Ebul Feth Mirza için yazdığı albüm önsözünde Ahmed Musa'yı "Resmin yüzündeki peçeyi indirdi ve o devirde moda olan resmi icad etti" diye övmektedir. Metinsiz Miraçname minyatürlerdeki dolgun çehreli ve badem gözlü insan tipleri Uygur fresklerindeki tiplerle büyük benzerlik göstermektedir. Derinlik kaygısı ön plandadır. Cebrail'in omzunda denizler geçen Hz. Muhammed çalışmasında, su motifi spiral çizgilerle gösterilmiştir. Dalgalar arasında kancalı köpük motifi bulunmaktadır. Suyun bu şekilde tasviri bir Uzakdoğu özelliğidir ve Güney Sung devrinde yapılan bazı eserlerde de görülmektedir (İnal, 1995: 87-88). Metinsiz Miraçname ile Tanındı'nın Uygur freskleri, İnal'ın ise Çin'in Song dönemi eserleriyle kurduğu bağlantılar musavvirin Ortaasya üslubuyla eser koyan bir sanatçı olduğunu göstermektedir.

Görsel 12: Hz. Muhammed, Cebrail'in omuzlarında denizleri geçerken, Miraçname, 14. yy., Topkapı Sarayı: (kaynak: Tanındı, 1984: 18).

5. Timur'un oğlu Şahruh'un 1425 yılındaki siparişi üzerine Hafız-ı Ebru'nun telif ettiği Mecma'ut-Tevarih adlı eser (İnal, 1995: 73), günümüzde The Metropolitan Museum of Art, Washington'da bulunmaktadır. Şahruh,

Hız. Muhammed'in Tasvirinin/Temsilinin Toplumsal Bağlıları

Hafız-ı Ebru'dan Adem Peygamberin zamanından kendi dönemine kadar bir dünya tarihi yazmasını istemiştir (<http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/451418>, 04.07.2015).

Hafız-ı Ebru'nun minyatürleri, İlhanlı örneklerini takip ederek ince uzun çerçeveler içine yerleştirilmiş şerit şeklinde kompozisyonlar içerir. Renkler daha canlıdır. Figürler, daha cılız ve klişeleşmiştir. Sahneler özellikle manzara tasvirleri sadedir. Çok defa birkaç tepeden oluşur, açık yeşil ton hakimdir. Bazen süngeri andıran çizgici kaya formlarına rastlanır (İnal. 1995: 117-118).

Görsel 13: İlk Vahiy (kaynak: <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/451418>, 04.07.2015)

Görsel 14: Hz. Muhammed'in Huneyn gazası (Resmin kaynağında Hz. Muhammed'in seyahati yazıyor: <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/451392>, 04.07.2015)

Hafız-ı Ebru'nun minyatürlerinde Hz. Muhammed'in başının etrafındaki halenin geri geldiğini ve daha sonra çokça görüleceği üzere kutsal bir alev biçimini aldığı görülmektedir. Tipler klasik Uygur tipinden farklı olarak, dolgun yüzlü olmamasına rağmen, gözler çekikliğini korumaktadır.

6. Günümüze metniyle gelebilen Miraçname, Herat nakkaşhanesinde Baysungur'un himayesinde 1436 yılında hazırlanmıştır. Eserin ilginç bir özelliği Çağatayca yazılmış olmasıdır. Hepsi de aynı musavvirin elinden çıkan 57 minyatürde, Hz. peygamber'in Miraç yolculuğu tüm detaylarıyla anlatılmıştır. Eser, metinsiz Miraçname olarak bilinen Ahmed Musa Miraçnamesi ile Darir'in Siyer-i Nebi'si arasında bir köprü gibidir. Eserin aslı, Bibliotheque Nationale, Paris (Suppl. Turc 190)'te bulunmaktadır. Eser, Cebrail'in Hz. Muhammed'in evine gelerek Miraç yolculuğuna çıkması ile başlamakta, Mescid-i Aksa'ya gidişlerini, kendinden önceki peygamberlerle karşılaşmasını, Cebrail'in rehberliğinde yedi kat göğü, cennet ve cehennemi dolaşmalarını vs.yi betimlemektedir. Bol altın yıldız, göz alıcı renkler, rengarenk giysili ve rengarenk kanatlı melekler, göz kamaştıran bir izlenim uyandırmaktadır. Renk zenginliği ve bol altın yıldız içinde asıl konu önemini yitirmiş görünür. Zaman zaman meleklerin anıt görünümüne büründükleri, bir kütle izlenimi uyandırdıkları görünse de, resmin soyut bir nakşa dönüşmeye başladığı bir dönemin ürünü olarak karşımıza çıkar. Bu eserin kaynakladığı metnin Ahmed Musa'nın Miraçnamesinin kaynağı olan metinle aynı olması

Hız. Muhammed'in Tasvirinin/Temsilinin Toplumsal Bağlımları

muhtemeldir (Tanındı, 1984: 11). İnal (1995: 120) eseri, Miraçname'yi Herat okulunun 15. asrın ortalarına doğru ulaştığı resim kalitesini göstermesi ve Miraç ile ilgili en zengin resim serisini içermesi bakımından özel bir öneme sahip olarak niteler ve eserin patronajlığını Şahruh'a verir.

Görsel 15: Hız. Muhammed, Nuh ve İdris peygamberlerle görüşüyor. (kaynak: http://expositions.bnf.fr/islam/grand/isl_049.htm, 04.07.2015)

Mir Haydar tarafından Çağatayca'ya çevrilen metnin hattatı Malik Bahşi'dir. Bu eser, Marie-Rose Séguy tarafından 1977 yılında "Miraj Nameh Le Voyage du Prophète" adıyla yayımlanmıştır.

Görsel 16: Hz. Muhammed dördüncü kat göğe girerken (kaynak: Ramezanmahi-Gehi, 2012: 21)

Uygurca yazılan eserdeki tipler, Maniheizt Uygur fresklerinden alınma gibidir. Ayrıca Hz. Muhammed ve diğer peygamberler yanan ateş halindeki halelerle kuşatılırken, Hz. Muhammed'in halesi, diğer peygamberlerinki baş seviyesinde olmasına rağmen, bel seviyesinden itibaren tespit edilmiştir. Melek vücutlarındaki hüsnalık, İslam anlatısıyla uyum içindedir.

16. yüzyıl Minyatürlerinde Hz. Muhammed İmgesinin Nikaba Büründürülmesi

Buraya kadar verdiğimiz örneklerde de görüldüğü üzere günümüzün önemli bir sorunu olan Hz. Muhammed'in tasviri/temsili, Müslümanlarca 16. asra kadar pek mesele edilmemişti. Her ne kadar Sultan Muhammed Nur'un (1472-1536) kaleme aldığı Sa'di'nin Bostan'ından Miraç sahnesini gösteren ve 1525-35'de Buhara yahut Herat'da nakşedilen bu görselde olduğu gibi 1600'lü yıllarda 17. görselde olduğu gibi Hz. Muhammed'in yüzünü gösteren tasvirine rastlanmaktaysa da , 16. asrın ilk yarısı hem Hz. Peygamberin yüzünün tasvir edildiği hem de edilmediği minyatürlere sahne olmuştur.

H. Muhammed'in Tasvirinin/Temsilinin Toplumsal Bağlıları

Görsel 17: Hz. Muhammed Miraç'a çıkıyor. Bostan, 16. yy., Buhara yahut Herat: (kaynak: <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/452670>, 04.07.2015)

1500 yılından sonra hem İran-Şii, hem de Osmanlı-Sünni topraklarında bu temsille alakalı büyük bir değişim ortaya çıkar. Hz. Muhammed'in gaybi, esrarlı özelliklerini vurgulamak üzere yüzü beyaz bir peçeye örtülmeye başlanır, vücudu ise büyük bir altın hale ile kaplanır. Peygamber'in daha soyut bu temsilleri, biçimsel temsilden imtina etme eğiliminin ortaya çıkmasını gösterdiği gibi, hem Sünni hem de Şii sahalarda bulunan Sufi geleneklerin nev-i şahsına münhasır metaforik diliyle onu yüceltmektedir (Gruber, Newsweek, 01.09. 2015). 16. yüzyılda Hilye türünde eserler mensurundan manzumuna revaç bulmuştur. 17. yüzyılın sonunda Hafız Osman "hilyeye dair rivayetlerin metinlerini hat ve tezhip sanatının estetik ölçüleri içinde levha olarak düzenlenmiştir" (Uzun, 1998: 44). Yüzünün tasviri bir şekilde minyatür sanatından çıkarılan Hz. Muhammed'in fiziki özellikleri hat ve tezhip sanatlarının ifade kabiliyetine bırakılmıştır.

Görsel 18: Nizami'nin Hamse'sinden Miraç sahnesi. Tebriz, İran, 1539-43. Günümüzde, British Library'de (BL Or. MS 2265, f. 195) bulunmaktadır. (kaynak: <http://www.bl.uk/onlinegallery/sacredtexts/nizami.html>, 07.07.2015).

Görsel 19: Hz. Muhammed –yüzü peçeli-, İsra esnasında Mescid-i Aksa'da evvelki peygamberlere ve meleklerle namaz kıldırırken; Siyer-i Nebi, 1595, 3. cild, 6b, New York Public Library, Spencer Koleksiyonu. (kaynak: Tanındı; 1984, 39. minyatür).

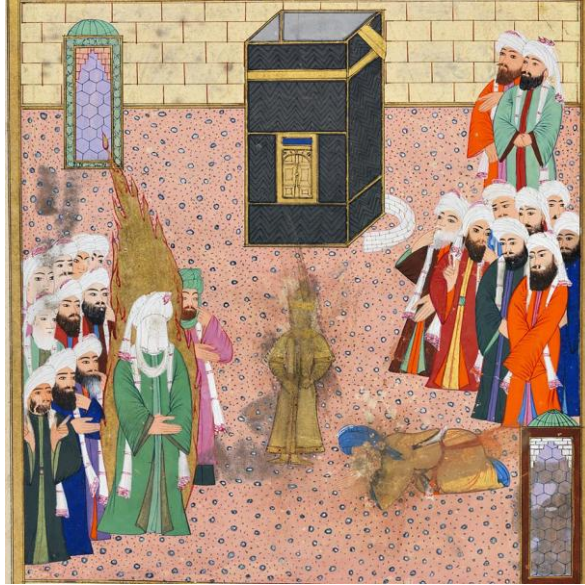
İran minyatüründe H. Muhammed'in göbeğinin üstü tamamen halelenmişken, Osmanlı minyatüründe diğer peygamberlerle beraber sadece baş hizası halelenmiş ama H. Muhammed'in halesi çok daha büyük tutulmuştur. Diğer peygamberlerin yüzlerinin resmedilmesi, H. Muhammed'in yüzünün beyaz bir peçeyle kapatılmasının asıl sebebinin bir suret yasağından dolayı değil de halenin daha büyük çizilmesi örneğinde de olduğu gibi daha büyük bir kutsiyete işaret etmek için olduğu iddia edilebilir.

Darir'in 1388 yılında telif ettiği Siyer-i Nebi'sinin (Tanındı, 1984: 27), "yeniden yazılıp, tasvir edilmesi" emreden III. Murad vefat edince, 1595 yılında altı cilt olarak tamamlanan Siyer-i Nebi, emredildiği üzre musavver olarak yeni Sultan III. Mehmed'e sunulmuştur (Tanındı, 1984: 32). Dini kişiliği, başının çevresindeki halesi ve yüz örtüsüyle belirlenen H. Peygamber'in başkanlık ettiği savaş, ordu yürüyüşü, toplantı sahnelerindeki tasvirlerinde sanki bir Osmanlı sultanı tavrı vardır. H. Peygamber, Osmanlı sultanı gibi savaşlara şahsen katılmaz. Bir kenarda ağırbaşlı bir tavırla olayı seyreder. Kalabalık askerler arasında H. Peygamber halesi ve yüz örtüsüyle, Osmanlı Sultanı da gösterişli giyimiyle ayırt edilir. Toplantı sahnelerinde H. Peygamber de, Osmanlı sultanı da sahnenin en göz alıcı yerine yerleştirilir ve onları daha da belirginleştirmek için arkalarında ya bir mihrap veya bir köşk tasvir edilir (Tanındı; 1984, s. 38)

Minyatürlerde, genel bir kural olarak kişiler nakkaşın sosyal çevresindeki kişiler gibi betimlenip giydirilmiştir. Osmanlı Siyer-i Nebi minyatürlerinde ise iç mekanların Osmanlı sarayı gibi, mescidin ise adeta bir selatin camisi şeklinde tasvir edildiği görölr.

Siyer-i Nebi içerisinde H. Muhammed yedi yaşındayken Mekkeli bir öğretmenden okuma yazma öğrenirken tasvir edilmektedir. Klasik siyer bilgisinin reddettiği bir durumdur bu (Tanındı; 1984, 8. minyatür). Keza H. Muhammed'in süt annesince emzirilme sahnesinde, göğsün açıkça resmedilmesi de, klasik fıkıh bilgisiyle pek uyuşmamaktadır (Tanındı; 1984, 4. minyatür). Siyer-i Nebi minyatürlerinde H. Muhammed, annesi Amine (Tanındı; 1984, 2.-3.-4. minyatür), eşi Hatice (Tanındı; 1984, 16.-28.-29. minyatürler), Ebu Talib'in eşi Fatıma (Tanındı; 1984, 16. minyatür), kızı Fatıma (Tanındı; 1984, 52. -86. -87. minyatür), diğer bir eşi Ayşe (Tanındı; 1984, 76. minyatür) ve Beni Kaynuka pazarından alışveriş yapan bir Müslüman kadının yüzü (Tanındı; 1984, 59. minyatür) peçelenmiştir. H. Muhammed'in dişında eşi Hatice ve kızı Fatıma'nın da başi halelendirilmiştir.

Bazen Cebrail de halelenmiştir ((Tanındı; 1984, 85. minyatür). Buna mukabil, kılıcıyla intihar etmek isteyen Ebu Cehil (Tanındı; 1984, 37. minyatür), Uhud savaşında bizatihi Hz. Peygamberle savaşan müşrik (Tanındı; 1984, 64. minyatür), Beni Neccar kabilesinin reisi Miskal (Tanındı; 1984, 72. minyatür) ve Hz. Muhammed'i dinlemeye gelen şeytan (Tanındı; 1984, 74. minyatür) gibi imgeler tahrip edilmiş benzetilmektedir. Gruber (Newsweek, 01.09. 2015) bu durumu açıklama sadedinde aşağıdaki minyatürden hareketle söylemektedir: Hz. Muhammed'in sureti nerdeyse el değmemiş gibi korunurken, altın put ile ona secde eden putperestlerin resmi izleyenler tarafından silinmiştir. Demek ki, sorun Hz. Peygamber'in resmedilmesinden öte, putperestlik ve politeizmdir. Sıkı bir tektanrıci dünya düzeni inşa etmenin sembolik bir yolu olarak bu öğeler minyatürden atılmıştır.

Görsel 20: Hz. Muhammed Kabe'de putperestlerle karşılaşıyor; Siyer-i Nebi, Topkapı Sarayı Müzesi, 1595-96: (kaynak: <http://www.newsweek.com/koran-does-not-forbid-images-prophet-298298>, 07.07.2015).

Durum belki de Gruber'in de bahsettiği gibi sadece putperestlik ve politeizm değil aslında gayr-i İslami olan hemen herşeydir. Ebu Cehil, Yahudi kabile reisi, Hz. Muhammed'le savaşan müşrik yahut mescide onu görmeye gelen şeytan imgelerinin, minyatürlerden silinirken tek motivasyonun şirk ve politeizm olmadığı ortaya çıkmaktadır. O devirde, Hz. Muhammed ve diğer

bazı kişilerinin figürlerinin hem Osmanlı hem de İran sanatında peçelenmeye başlamasının temel sebebinin, suretlerinin çizilmesinin günah olduğu inancından öte, onlara verilen kıymet ve kutsiyetin bir ifadesi olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, Hz. Muhammed'in suretinin nikapla kapatıldığı bu dönemde diğer peygamberler, melekler, dört halife dahil olmak üzere sahabiler vs. çizilmeye devam etmiştir. Hz. Muhammed ve birkaç kişinin daha yüzleri peçe ile örtülmüş olsa da, bedenleri çizilmeye devam etmiştir.

Gruber, adı geçen makalesinde 1800'den bu yana Hz. Muhammed tasvirlerinin azalmış olduğunu ama özellikle İran'da "mukaddes ikona" 19. ve 20. yüzyıllarda tüm bedeni ile gösterilmeye devam ettiğini, buna karşın Sünni ve özellikle Arap dünyasında Hz. Muhammed tasvirlerinin büyük ölçüde soyut kaldığını ve onun fiziki özelliklerinin metne dayalı temsillerinin tercih edildiğini, hilye adı verilen anikonik ikonaların buna örnek olduğunu ifade etmektedir. Gruber bir mülakatında (Miraç, Hürriyet Kelebek, 19.01.2015) ise, resim yasağının Vehhabilere ait propaganda olduğunu ve 1800'lü yıllardan sonrasına ait modern bir olgu olduğunu ifade etmektedir. Dedikleri bir noktaya kadar doğru olsa da, dünya üzerinde varlığı bilinen iki resimli Kur'anın ikisinin de Osmanlı topraklarında ortaya çıkması ve bunların 19. ve 20. yüzyıla ait olması, Gruber'in Sünni dünyaya dair değerlendirmesini pek isabetli kılmamaktadır. Bununla beraber Hz. Muhammed'e ait yüz tasvirinin minyatür sanatından dışlanması ile Hilye türünün hat ve tezhip sanatlarında gelişiminin ardıl olmasının tasvir yasağı ile doğrudan bir ilişkisine dair elimizde hemen hiç kanıt bulunmamaktadır.

Kur'anın resimlendirilmesi İslam dünyasının pek alışık olmadığı bir durum olsa da, Osmanlı'nın son döneminden iki resimli Kur'anın bulunması böylesi bir geleneğin varlığına dair zayıf işaretler olabilir. İlk örnek 1752 yılına aittir ve bir Türk hattat tarafından yazılmıştır. Meryem Suresi'nin resimlendirildiği bu örnekte, altın yaldız bezemeli (halkar) sayfa kenarında 14 minyatür bulunmaktadır. 4 Nisan 1978'de Londra'da Sotheby's tarafından müzayedeye çıkarılmıştır. İkinci örnekse, 1816 yılında Hattat Damad Osman Afifzade tarafından yazılmıştır. En son 1931 yılında ABD'de özel bir koleksiyonda olduğu bilinmektedir. İçindeki resimlerin konuları şöyledir: Musa peygamberin asasının yılanı dönüşmesi (27. sure/ 10 ayet; 28. sure/ 31. ayet; 26. sure/ 32. ayet); Yusuf peygamberin kardeşlerince kuyuya atılması (12. sure/ 10, 15. ayet; 17. sure/ 1. ayet) Hz. Muhammed'in Burak üzerinde

Miraç yolculuğu (17. sure/ 1. ayet); İbrahim peygamberin, oğlu İsmail'i kurban edişi (37. sure/ 102-103. ayet); Hz. Muhammed'in şakk-ı kamer mucizesinin tasviri (54. sure/ 1. ayet). Kur'anın içinde yer alan ustaca olmayan, nahif üsluptaki resimlerin eserin yazıldığı yıllarda Hıristiyan çevrelerde yapılmış olması muhtemeldir (Tanındı, 1984; 14). Tanındı'nın yorumunun bir tahminden öteye gitmediğini belirtmek gerekmektedir.

Sonuç itibarıyla, Hz. Muhammed'in tersiminin azalarak da olsa 19. yüzyılın sonuna kadar hem Şii hem de Sünni dünyada varolduğunu, Hz. Muhammed'in ve yakınlarının yüzünün gizlendiği eserlerde temel kaygının suret yasağından ziyade hürmet ve kutsiyet atfı olduğunu, 19. yüzyılın sonlarında sinemanın icadıyla bu meselenin başka bir noktaya evrildiğini ifade edebiliriz.

Hz. Muhammed'in Sinema'da Temsili

Makalemizin başında, Hz. Peygamber'in minyatürlerde tasvirini anlatırken, bu bölüme başlık olarak Hz. Muhammed'in sinemada temsili ibaresini seçtiğimizi fark etmişsinizdir. Buradaki tasvir ve temsil dikotomisi çalışmamızın ana eksenini oluşturmaktadır. Hz. Muhammed'in temsili sorunu, modern dönemde Müslümanların kimlik tutamaklarından biri haline gelmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda olan durum şöyle bir dairede dönüp durmaktadır: Batılılar Hz. Muhammed'i çeşitli plastik sanatların -karikatür, sinema, vs.- nesnesi haline getirmekte, bunu yaparken ifade özgürlüğünün sınırlarını zorlamaktadırlar. Buna karşın Müslümanlar ise, tahammül sınırlarının aşıldığını ifade ederek, dünya çapında bazen ölümlere yol açacak şekilde protesto gösterileri ve eylemleri düzenlemektedirler. Nitekim Müslümanlar Hz. Muhammed'in hayatını filme alan yapımların dahi çekilip çekilemeyeceğini, çekilirse onun nasıl tasvir/temsili edileceğini uzunca tartışmışlardır.

Hz. Muhammed'in sinemada temsiline dair ilk girişim, Vedat Örfi'nin (Bengü, 1900-1953) Mısır'da çekmeye çalıştığı filmidir. Örfi'nin 1926 yılında çekmeye çalıştığı bu film, Mustafa Kemal Paşa Hükümeti ve Alman bir yapımcı tarafından da desteklenmiştir. Bu girişime İstanbul uleması onay vermiş olsa da, Ezher uleması Hz. Muhammed ve sahabesinin ekranda temsiline İslam dininde yasaklandığını ileri süren karşı bir fetva yayınlayarak Mısır kamuoyunu teyakkuza geçirmişlerdir. Filmde Hz. Muhammed'i oynayacak olan Yusuf Vehbi'nin (Youssef Wahbi, 1898-1982) Mısır Kralı

Fuat tarafından defalarca uyarılmış, sürgün ve vatandaşlıktan çıkarılmakla tehdit edilmiştir. Filme karşı yapılan protestolar, Hz. Muhammed ve Hulefa-i Raşidin'in tasvirine dair 1930 yasağını tetikledi. Bu yasak 1976 sansür kanunuyla "İbrahimi dinlerin eleştirilemeyeceği, heretik inançların ve sihrin olumlu tasvirinin yapılamayacağı" şekline evrildi. Sinemaya duyulan bu şüphe, Suudi Arabistan'da sinema salonlarının inşasına muhalefet etmesine sebep oldu. Mısır'da İslamcılarının güç kazanmasına paralel olarak, 1976 sansürü 1986 yılında Kur'anda geçen tüm peygamberler için geçerli hale getirildi. Yusuf Şahin (Youssef Chahine, 1926-2008) Yusuf Peygamber'in kıssasının serbest bir yorumu olan ve 1994 yılında yönettiği el-Muhacir filmindeki sinema okumasını, mahkeme önünde Hristiyan köklerine dayanarak savunmak zorunda kalmıştır. Sıklıkla kaygı ile karıştırılan, sosyal bir kurum olarak farzedilmiş "şüpheci ahlak"ına rağmen sinemanın kökleri derinlere giden tabuları ihlal etmeye dair içkin kapasitesi, aynı zamanda sinemanın suçlu statüsüne de katkıda bulunmuştur (Shohat; 2004, 31). Gürata'ya göre (2000, 33-34) Hubb'ul-Emir (Prensın Aşkını) adlı bu projenin destekçisi olarak anılan Alman, Marcos&Stiger adlı firma için çalışan Dr. Kraus'tur. Ezher Üniversitesi'nde aktör Yusuf Vehbi'nin savunmasından anekdotlar anlatan Gürata, Vehbi'nin anılarına dayanarak Vedat Örfi'nin Atatürk'ün özel emriyle hareket ettiğini, Mısır polisi tarafından tutuklanıp sorgulandığını ve elçiliğın girişimiyle serbest kalarak Mısır'dan çıkmak zorunda kaldığını ifade etmektedir.

Vedat Örfi'nin filmiyle ilgili başlayan tartışmalar, 1976 yılında çekilen Çağrı (The Message, el-Risale) filminde kısmen ete kemiğe bürünmüştü. Bu filmin Medine'ye giriş sahnesinde Hz. Ebubekir koyu renkli devesi üzerinde hem vücudu hem de sureti ile temsil edilirken, Bedir Savaşındaki mübariz sahnesinde Hz. Ali sadece çift ağızlı kılıcı Zülfikar ile temsil edilmekteydi. Hz. Peygamber ise, tasvir edilmesi gereken yerde kameranın onun bakış açısından çevreye bakmasıyla temsil edilmeye çalışılmıştır. Çağrı filmi, çalışmamıza konu olan tasvir/temsil sorunu açısından, ancak Ortaçağ minyatürlerinin gerisinde kalarak Ezher Üniversitesi (Mısır) ve Şii Yüksek İslam Şurası'ndan (Lübnan) onay alabilmiştir. Child'ın da belirttiği üzere (The Guardian, 15 Mart 2013), Hollywood'un sponsorluğu reddetmesinin akabinde büyük ölçüde Libya lideri Muammer Kaddafi tarafından finanse edilen Çağrı filminde Anthony Quinn'in Hz. Muhammed'i canlandırdığı dedikodusunun yayılması yüzünden, Mart 1977'de Washington DC'de silahlı bir grup 149

kişiyi rehin aldı, bir radyo yayıncısı ile bir polis memurunu öldürdü. Görüldüğü üzere, Hz. Muhammed'in tasvirine dair 1926 yılında Mısır'da üretilmeye başlanan hassasiyet, geçen elli yıl içerisinde ABD'de bir dedikodu ile tetiklenerek onlarca kişinin sebepsizce terörize edilmesine, iki kişinin de katledilmesine sebep olabilmektedir.

Çağrı filmi uzun yıllar boyunca Müslümanların başkaca bir görsel anlatıya ihtiyaç duymadan İslam'ın doğuşuna dair en çok izledikleri dini film olmuştur. 2002 yılında Türkiye'de, 2004'de ABD'de gösterime giren "Muhammad: The Last Prophet" adlı eser çizgi film formatındadır. Bu çalışmada da, Hz. Muhammed ve yakın çevresi -Hz. Ebubekir, Hz. Hamza vs.- tasvir edilmemiştir. Çizgi film, gayri müslim müteşebbisler tarafından üretilmiş olmasına rağmen, muhtemelen ticari kaygılardan ötürü İslami figürleri temsil ve tasvir noktasında Çağrı filminin gerisine düşmüştür.

2005 yılında Hz. Muhammed karikatürlerinin küresel bir tartışmaya konu olması, Peygamber temsil/tasvirlerinin hangi ölçülerde yapılacağına dair tartışmayı gündeme tekrar çağırmıştır. Eski bir dolandırıcı ve uyuşturucu imalatçısı olan Mısırlı Kıpti Nakoula Basseley Nakoula (Isikoff, 2012) tarafından 2012 yılında çekilen düşük bütçeli kısa film Innocence of Muslims (Müslümanların Masumiyeti), Hz. Muhammed'in hakareti aşacak şekilde ironik bir temsilini sinemaya taşıdı. Bu duruma Müslümanların tepkisi küresel boyutta protesto gösterileri düzenlemekle kalmadı. 11 Eylül 2012 tarihinde Libya'nın Bingazi şehrinde bulunan Amerikan elçiliği basılarak, elçi Chris Stevens ve diğer üç Amerikalı katledildi. Pekçok yorumcu bu olayı, ABD'nin ikinci 11 Eylül'ü olarak niteledi. Karikatür ve sinema yoluyla Hz. Muhammed'in hiciv ve tahkir edilmesinden mütevellit meydana gelen protesto ve saldırılarda, dünyanın pekçok yerinden hemen hepsi masum olan yüzlerce insan öldürüldü. Müslümanları provoke etme amacını gizlemeyen bu çabaların son tahlilde amaçlarına, mutlak manada olmasa da, erişemediklerini söylemek imkansızdır.

Tasvir yasağı bu dönemde Müslüman alimlerce yeniden düşünölmeye başlandı. Ezher Üniversitesinin 1926 yılında fetvaya karşılık, Irak'ın Şii Mercisi Ayetullah Ali Sistani 2006 yılında "saygılı davranmak ve izleyicileri olumsuz etkilememek kaydıyla Hz. Muhammed'in, geçmiş peygamberlerin, masum imamların ve diğer velilerin tasvir ve temsiline sinema, televizyon ve tiyatrodan izin verilmesinde bir sakınca olmadığını açıklamıştır (<http://www.sistani.org/english/qa/01282/>, 14.07.2015). Türkiyeli İlahiyatçı

İhsan Eliaçık ise, "Bazen insanın resmini yaparak bazen de insanın resmini yapmayarak putlaştırma olabilir. Peygamberin resminin yapılamayacağı, filminin oynamayacağı bir şehir efsanesidir. Bazı Müslümanlar tarafında üretilmiş bir mitostur. Bunun kitapta bir yeri yoktur." ifadeleri ile tasvire yeşil ışık yakarken, Hz. Muhammed'e dair senaryosunun da hazır olduğunu söylemiştir (<http://odatv.com/n.php?n=hz.-muhammedin-resmi-yapilabilir-2501151200>, 14.07.2015).

H. Muhammed'in karikatür ve sinemada hicvedilip tahkir edilmesi, Müslüman entelektüel ve sanatçılar arasında, Çağrı filminin aşılıp aşılamayacağına dair yeni bir tartışmayı ateşlemiştir. 2006 yılında Jyllands-Posten karikatürlerini protesto etmek için Danimarka film festivalinden çekilen (www.contactmusic.com/majid-majidi/news/majidi-boycotts-danish-film-festival-over-muhammad-cartoons_24_03_2006, 13.07.2014) İranlı yönetmen Mecid Mecidi (Majid Majidi, d. 1959), 2013 yılında İstanbul'da yapılan "Siyer ve GörSELLİK" adlı atölye çalışmasına Hz. Muhammed'i anlatacak yeni film projesi münasebetiyle katılmıştır. Mecidi bu toplantıda, "Hz. İsa'yı konu alan yaklaşık 250, Hz. Musa'yı 120, diğer peygamberleri 80, Buda'yı konu alan 40 film var. Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili yalnızca 'Çağrı' filmi var. Ne yazık ki Batı'ya Peygamber Efendimizi tanıtmadık tabi ki bu durumda düşman da düşmanlığını yapacaktır" (www.ntv.com.tr/turkiye/hz-muhammed-sadece-cagriyla-anlatilmaz,ppTmicQfBk20uQGmymZIEA, 13.07.2015) demiştir. Mecidi, anılan mülakatında Hz. Muhammed'in suretine kesinlikle yer verilmeyeceğini ifade etse de, Ezher Üniversitesi Peygamber'in kutsallığını ve yüceliğini zedeleyeceği gerekçesiyle İran'a filmi yasaklama çağrısında bulundu. Mecidi'nin yaklaşık olarak 30 milyon dolara çekmeyi planladığı filmde Hz. Muhammed'in yüzü gösterilmeyeceği için, üç Oscar ödüllü İtalyan görüntü yönetmeni Vittorio Storaro ile çalışıldı. Burada ters aydınlatma yöntemleriyle yüzü ortadan kaldırma yolları geliştirildi. Petrol zengini Katar ise, Yüzüklerin Efendisi filmlerinin yapımcısı Barrie Osborne'a 1 Milyar dolarlık dev bütçeli rakip bir Hz. Muhammed filmi projesi ısmarladığını ilan etti (<http://tr.euronews.com/2015/03/27/hz-muhammed-in-hayatini-anlatan-yeni-bir-film-tepki-cekti/>, 13.07.2015). Mecidi'nin filmde Hz. Muhammed'in yüzünün ilk defa gösterileceği ve film senaryosunun tamamen Şii kaynaklara göre yazılmasından dolayı Arap dünyasında tepkilerin çığ gibi büyümesine neden olduğuna dair haberler basında yer almaya başlamıştır (Deniz, Yeni

Şafak, 03.12.2014). Mecidi, orjinal adı Muhammedun Rasulullah olan filmde, mezhepsel tartışmalara yer vermemek üzere Hz. Muhammed'in özellikle çocukluk dönemine odaklandıklarını, filmi izlemeden insafsızca eleştiri yazıları kaleme alanların öncelikle filmi izlemelerini beklediğini ifade etmesine rağmen (Erdem, 2015), filmi hemen tüm Ortadoğu'da siyasi bir mesele ve askeri bir çatışma alanına dönüşen Şii-Sünni (Neo-Selefi) gerilimine dahil edilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle, Walker'ın da (The Independent; 17 Mart 2013) belirttiği üzere Katar ön almakta ve yukarda da bahsedildiği üzere kesenin ağzını açarak milyar dolarlık bir proje için Hollywood'un tanınmış yönetmeni Barrie Osborne ile tanınmış Sünni alim Yusuf el-Karadavi ile anlaşma imzalamaktadır. Osborne, yeni patronları hakkında "Anlaşılır şekilde çok ihtiyatlılar" demektedir. Görünen o ki, Hz. Muhammed'in sinemada tasviri/temsili problemi gayri müslimlerin Müslümanların sinir ucuna dokunduğu bir alan olmaktan, iki büyük Müslüman mezhebinin mensuplarının çatışma alanı haline gelmektedir. Bu noktada tarihsel gerçeklik birebir böyle olmamasına rağmen Sünniler Şiilere göre anikonik temsil geleneğine daha yakın olarak kabul edilmekte, ayrıca tasvir yasağının da kurumsal olarak savunucusu görünmektedir.

Dücane Cündioğlu tasvir sorununa dair fikirlerini beyan ettiği bir mülakatında şunları söylemektedir: "Tüm bu denemelere karşın, İslam coğrafyasında, özellikle plastik sanatlara karşı inkâr olunamayacak bir ilgisizliğin var olduğu hem tarihsel hem de aktüel bir hakikattir. Ari, Sami, Turani ırklara, yani Yahudilere, Araplara, İranlılara, Türklere özgü olan ve asırlarca süren bu ilgisizlik; gerçekte ne dinsel bir yasağın sonucudur ne de herhangi bir ideolojik karşı-duruşun. Öncelikli neden, göçebe ulusların zihinsel olarak aritmetik (zamansal) algılamaya yatkın olmaları, buna karşın plastik sanatların ihtiyaç duyduğu geometrik (uzamsal) algılama konusundaysa zayıf kalmalarıdır. Ardışıklık (hareket ve zaman) ilkesinin tanımladığı söz sanatlarına (şiiir, hitabet) ve müziğe düşkün bu topluluklar bir zamanlar eşyayı kulaklarıyla kavrarlardı, gözleriyle değil. Ve bu yüzden de uyumu aritmetik nispetlerde bulurlardı, geometrik nispetlerde değil. Sözüün özü, İslam dünyası eşyayı gözleriyle kavramayı öğrendikçe bu sözde yasak ve ilgisizlik kendiliğinden sona erecektir" (Miraç, Hürriyet Kelebek, 2015). Cündioğlu, pratikte varolan ve fakat gerekçelendirilmesi son derece sorunlu bir tasvir yasağının sadece Müslümanlara ait olmadığını, daha geniş şekilde İslam'ın neşet ettiği kültürel coğrafyanın buna elvermediğini ifade etmektedir.

Oysa hem kutsal metinlerde geçen ifadeler -mesela Hz. Süleyman'ın cinlere yaptırdığı heykeller (Kur'an, Sebe Suresi: 13. ayet), hem de çalışmamızın başında örnekleriyle gösterdiğimiz minyatür örnekleri böyle bir genelleme yapmamıza engel gibi durmaktadır.

Sonuç

Kur'an'da tasvir yasağı şöyle dursun, Hz. Süleyman'ın muhtemelen sarayı için yaptırdığı heykellerden (Kur'an, Sebe Suresi: 13. ayet) ve yine Hz. İsa'nın çamurdan yaptığı kuş heykelinden (Kur'an, Maide Suresi: 110. ayet) bahsedilmesine rağmen, birbiriyle çelişkili bazı hadislere dayandırılan tasvir yasağının Hz. Muhammed'in tasviri özelinde 16. yüzyıla kadar bilinmediğini, bu tarihten 20. yüzyıla kadar ise kutsiyet ve hürmet ifadesi olarak yüzün peçeyle kapatılmasının özellikle modern dönemde bir yasak gibi algılandığını ifade etmek de beis görmemekteyiz. 16. asırda beliren tasvir kısıtlamasının yasağa evrildiği süreçte, Hz. Muhammed'in sözel tasvirinin belirli bir form dahilinde sunulduğu hilye sanatının gelişimi ayrıca kayda değer bir meseledir. Görsel kültür ve ikonik tasvirin yazılı anlatım ve anikonik betimlemeye dönüşümü bu asırda oldukça belirgindir. 20. yy. aynı zamanda sinemanın yaygınlaştığı bir döneme tekabül etmektedir. Hz. Muhammed'in sinemada tasviri/temsili problemi, yüzyılın başında reformist bir atakla gündeme geldiği için kuşkuyla yaklaşmış ve apar topar verilen bir fetvayla bu problem giderek daha katı bir yasağa sahne olmuştur. Bu dönemin kült filmi Çağrı'nın bahsi geçen problem özelinde, mesela 15. yüzyıl minyatürlerine nazaran daha ihtiyatlı olduğu göze çarpmaktadır. 21. asrın başında Batılıların Hz. Muhammed'in tasvirini hiciv ve ironi ile beraber ele alma çabaları, Müslümanların bu konudaki hassasiyetini tetikleyerek, büyük protestolara ve yüzlerce cana mal olmuştur. Bu noktada alevlenen tartışmalar, meselenin yeni fetvalarla yeni boyutlar kazanmasına neden olmuş, süreç içerisinde bazı Müslüman sanatçıların Hz. Muhammed'in kısmi olarak tasvir edildiği bir film çekme denemesi, kısa süre içerisinde konjonktürel Şii-Sünni geriliminden beslenerek mezhepsel bir rekabetin odağına oturmuştur.

Ortaçağ minyatürlerinde zaman içerisinde Hz. Muhammed tasvirinin daha kısıtlı temsili, modern dönem sinemasında tasvirsizlik durumunun daha geniş bir yoruma tabi tutularak zaman içerisinde kısıtlı şekilde de olsa daha ileri bir tasvire kapı aralaması şeklinde belirmektedir. Bu bağlamda Ortaçağ nakkaşları ile modern dönem sinemacılarının Hz. Muhammed'in tasviri/temsili

sorununa, zaman ile ters orantılı bir akordeon hareketi ile tepki verdiklerini söylemek mümkün görünmektedir. Tam burada, yazımızın başına aldığımız fetvayı bir kere daha hatırlamakta fayda var. Ebussuud Efendi'nin kahveyi yasaklamak için verdiği fetva bu: "Her nesne ki fahm mertebesine vara, yani kömür ola, sırf haramdır". Sanırım günümüzde, bu fetvanın konjonktürel olduğunu kabul etmeyecek ve bu fetva yüzünden kahve içmekten vazgeçecek pek az Müslüman vardır. Meşhur Mecelle kaidesiyle "ezmanın tağayyürü ile ahkâmın tağayyürü inkâr olunamaz" elbet, tağayyür edecek mesele hele ki konjonktürel ve politik bir argümanın dinselleştirilmesinden çıkar sağlayan grupların elinde derin tarafgirliklerin sebebi haline getirilmekteyse. Tahkir ve tezyif amaçlı olmamak kaydıyla, başta dini figürlerle alakalı olmak üzere Müslümanlar arasında devam eden tasvir ve temsil sorununa dair tartışmanın ilerleyen yıllarda bugünkünden farklı şekilde çözümlenmeye çalışılacağını düşünmekteyiz.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim

Bredemeier, Ken. "Paris Saldırısı ve Avrupa'da Karikatür Krizi", **VOA - Amerika'nın Sesi**, 07.01.2015, <http://www.amerikaninsesi.com/content/paris-saldirisi-ve-avrupada-dinmeyen-karikatur-krizi/2589221.html>, 14.07.2015.

Brow, Elisabeth. "How Denmark Learnt From Its Own Charlie Hebdo Moment", **Newsweek**, 13 Ocak 2015, <http://www.newsweek.com/2015/01/23/how-denmark-learnt-its-own-charlie-hebdo-moment-299065.html>, 13.07.2015.

Child, Ben. "Qatar and Iran on rival missions to make films about prophet Muhammad", **The Guardian**, 15 Mart 2013, <http://www.theguardian.com/film/2013/mar/15/qatar-iran-films-prophet-muhammad>, 14.07.2015.

Deniz, Yusuf Aydın. "Mecidi'nin Hz. Muhammed Filmine Büyük Tepki", **Yeni Şafak**, 03.12.2014, <http://www.yenisafak.com/hayat/mecidinin-hz-muhammed-filmine-buyuk-tepki-2035310>, 13.07.2015.

Erdem, İbrahim; **Mecidi: Filmde Peygamberimizin Sureti Yok**, 08.01.2015, <http://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/447102--mecidi-filmde-peygamberimizin-sureti-yok>, 13.07.2015.

Gruber, Christian, "The Koran Does Not Forbid Images of the Prophet" **Newsweek**, <http://www.newsweek.com/koran-does-not-forbid-images-prophet-298298>, 07.07.2015.

Hiz. Muhammed'in Tasvirinin/Temsilinin Toplumsal Bağlamları

Gürata, Ahmet. "Mısır Sinemasını Kuran Türk: Vedat Örfi Bengü", **Gece Yarısı Sineması**, sayı 8, 2000.

Hiz. Muhammed Sadece Çağrı'yla Anlatılmaz, <http://www.ntv.com.tr/turkiye/hz-muhammed-sadece-cagriyla-anlatilmaz,ppTmicQfBk20uQGmymZIEA,13.07.2015>

Hiz. Muhammed'in Resmi Yapılabilir, <http://odativ.com/n.php?n=hiz.-muhammedin-resmi-yapilabilir-2501151200,14.07.2015>.

Isikoff, Michael; "Man behind anti-Islam film reportedly is Egyptian-born ex-con", 13.09.2012, http://worldnews.nbcnews.com/_news/2012/09/13/13842406-man-behind-anti-islam-film-reportedly-is-egyptian-born-ex-con,13.07.2015.

Özgüdenli, Osman Gazi, "Reşidüddin Fazlullah-ı Hemedani", **İslam Ansiklopedisi**, c. 35, Türkiye Diyanet Vakfı, 2008.

Majidi Boycotts Danish Film Festival Over Muhammad Cartoons, http://www.contactmusic.com/majid-majidi/news/majidi-boycotts-danish-film-festival-over-muhammad-cartoons_24_03_2006,13.07.2015.

Miraç, Zeynep, "Kuran Peygamber Resmini Yasaklamıyor, Yasak Sonra Çıktı", **Hürriyet Kelebek**, 19.01.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hayat/27989042.asp,07.07.2015>.

Questions & Answers - Pictures, <http://www.sistani.org/english/qa/01282/,14.07.2015>.

Séguy, Marie- Rose. **Miraj Nameh Le Voyage du Prophéte**, Draeger, 1977.

Shohat, Ella. "Sacred Word, Profane İmage: Theologies of Adaptation", ed. Alessandra, Raengo; Robert Stam, **A Companion To Literature And Film**, Blackwell Publishing, 2004.

Uzun, Mustafa. "Hilye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, cilt: 18, 1998.

Walker, Tim; **Prophet of Islam: Mohamed gets the biopic treatment**, The Independent, 17 Mart 2013, <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/films/news/prophet-of-islam-mohamed-gets-the-biopic-treatment-8537561.html,13.07.2015>.